AUTEUR: **NATHALIE ROOS**

DEALING WITH THE REAL STUFF

ACTIVISTISCHE KUNST IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Kan onderwijs, geïnspireerd op de werkwijze van activistische kunstenaars, naast bewustzijn over maatschappelijke problemen, leerlingen inspireren tot het bieden van weerstand? Dit is de vraag die als uitgangspunt dient voor mijn onderzoek *Dealing with the real stuff*, over kunst, activisme en educatie.

Domenique Himmelsbach: A Paper Monument for the Paperless at POPPOSITIONS

Zwart-witte linosneden van portretten met een indringende blik. In Amsterdam kom je ze overal tegen: geplakt tegen gebouwen, elektriciteitskastjes, containers en prullenbakken. Ze zijn onderdeel van het project *Een papieren monument voor de papierlozen* van kunstenaar Domenique Himmelsbach-de Vries. Het zijn portretten van de vluchtelingen in Amsterdam die deel uitmaken van de *We Are Here* groep. Zij kregen geen verblijfsvergunning en worden als uitgeprocedeerd aangemerkt.

CURSUS WILDPLAKKEN

Een papieren monument voor de papierlozen wil meer zichtbaarheid en aandacht genereren voor deze anonieme groep ongedocumenteerden, door iedereen bij dit vraagstuk betrekken. Via de website van Domenique Himmelsbach-de Vries kun je posters bestellen om te plakken of ze anderszins publiekelijk te maken. Je kunt de kunstenaar ook benaderen voor een cursus wildplakken.

Activistische kunstenaars zoals Himmelsbach-de Vries zetten hun werk in om mensen te confronteren, boos te maken of wakker te schudden. In hun werk adresseren zij actuele, maatschappelijke onderwerpen als ongelijkheid en onrechtvaardigheid om deze onder de aandacht te brengen, mensen tot actie aan te zetten of zelfs een poging te wagen bepaalde situaties daadwerkelijk te veranderen (Dewhurst, 2014).
Volgens Darts (2004) creëren docenten die het werk van activistische en sociaal geëngageerde kunstenaars in hun klaslokaal introduceren, ruimte om de sociaal-

"WIJ ZIJN ACTIVISTEN NU, WE HOUDEN ONS NIET MEER AAN DE REGELS"

culturele, politieke, esthetische, historische en pedagogische complexiteiten rond deze werken te onderzoeken en te ontdekken. In dezelfde lijn betoogt Greene (Darts, 2004, p. 319) dat kunst leerlingen kan confronteren met hun eigen zienswijzen, hen kan aanzetten om bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen kritisch te bevragen, hen na kan laten denken over andere manieren van zijn én over wat het betekent om die andere manieren van zijn te realiseren. De vraag is dan ook of onderwijs, geïnspireerd op de werkwijze van activistische kunstenaars, naast hen bewust te maken van maatschappelijke problemen, leerlingen ook werkelijk kan inspireren weerstand te bieden tegen maatschappelijke ontwikkelingen.

WEINIG AANDACHT VOOR BURGERSCHAP

Maatschappelijke ontwikkelingen kritisch bevragen en daar weerstand tegen bieden is nog niet zo vanzelfsprekend voor leerlingen. Onderzoek laat zien dat Nederlandse jongeren - in vergelijking met andere Europese jongeren - weinig interesse hebben in politiek, weinig deelnemen aan maatschappelijke activiteiten en minder waarde hechten aan gelijke rechten voor mensen met verschillende achtergronden (Munninksma, Dijkstra, Van der Veen, Ledoux, Van de Werfhorst & Ten Dam, 2018). Een open en vrije samenleving kan niet zonder gedeeld burgerschap. Maar vreedzaam samenleven met mensen met verschillende meningen, achtergronden, geloven en leefstijlen gaat niet vanzelf. Het is dan ook van belang dat je al op jonge leeftijd leert verantwoordelijkheid te nemen voor de samenleving, democratische waarden leert onderschrijven en andersdenkenden leert te respecteren.

Scholen besteden echter nog weinig aandacht aan burgerschap. Ook worden er weinig burgerschapsactiviteiten ondernomen buiten het klaslokaal. Dat, terwijl relevante leersituaties en een democratische, op participatie gerichte school de effectiviteit van het burgerschapsonderwijs juist verhogen (Munninksma et al, 2018).
Om deze leemte te vullen, ontwierp ik samen met een docent kunst, een docent maatschappijleer en kunstenaar Himmelsbach-de Vries een lessenserie waarin burgerschap, als onderdeel van het vak maatschappijleer, door middel van kunst wordt verbonden aan actuele, maatschappelijke ontwikkelingen. Vervolgens onderzocht ik aan de hand van observaties, learner reports en interviews het proces en de opbrengsten van de lessenserie.

LEERLING ALS ACTIVIST

Domenique Himmelsbach-de Vries begint zijn gastles met de uitspraak dat hij de leerlingen gaat leren minder gehoorzaam te zijn. Er wordt divers werk van activistische kunstenaars besproken, waaronder dat van Zanele Muholi, Ai Wei Wei en Banksy. Daarna kiezen de leerlingen - in kleine groepjes - een onderwerp waarvoor zij actie willen voeren: terrorisme, racisme,

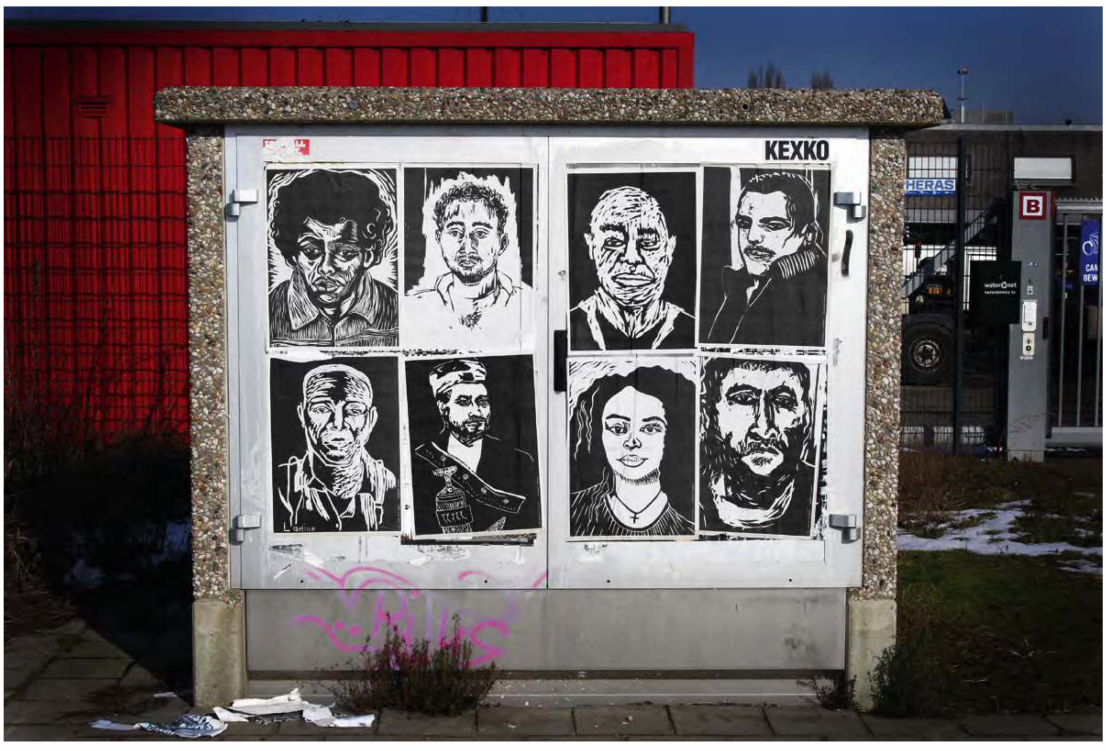

Domenique Himmelsbach: A Paper Monument for the Paperless at NDSM (detail)

etnisch profileren, de voedselindustrie, vooroordelen en prestatiedruk.

Het groepje met als onderwerp 'racisme' (allen leerlingen met een bi-culturele achtergrond) maken T-shirts en posters met de tekst *We Are Immigrants*. Een belangrijk hedendaagse kwestie waar, volgens hen, steeds meer mensen mee te maken krijgen. Ze gaan er de straat mee op om mensen aan te spreken over racisme. Tariq, één van de leerlingen van het groepje, vertelt na afloop van de actie dat het hen niet gelukt is mensen te confronteren met racisme, omdat ze bleven volhouden dat ze niet racistisch waren. Wel vond hij de actie geslaagd, omdat ze met een paar mensen in gesprek zijn gegaan over racisme en hun mening over dit onderwerp. Op de vraag of hijzelf, als hij boos is of iets met een onderwerp wil doen, nu eerder een actie zou gaan uitvoeren, zegt hij: 'Ikzelf niet nee...Dit is een opdracht die wij moesten uitvoeren. Als we een opdracht hebben wil ik het wel uitvoeren, dan wil ik het mooi maken, want je krijgt er natuurlijk een cijfer voor. Maar in mijn vrije tijd zou ik het niet doen, omdat ik andere dingen te doen heb.' Tariq wil wel zijn mening over een onderwerp geven, maar zal niet de eerste zijn die vervolgens in actie komt. 'Als iemand dit wel doet zal ik hem steunen met mijn argumenten. Ik ben iemand die steunt, niet iemand die de leiding neemt.'

Een ander groepje kiest voor het onderwerp 'etnisch profileren' en maakt een poster met daarop een politieagent en een zwarte man die elkaar knuffelen. Ook zij gaan er de straat mee op, om mensen aan te spreken over dit onderwerp. Geïnspireerd door het werk van Himmelsbach-de Vries kiezen ze voor humor in plaats van confrontatie. Ook de *Black Lives Matter*-beweging inspireert hen. Ze willen met hun actie laten zien dat racisme binnen met name de Amerikaanse politie een probleem is. Op mijn vraag of zij dit ook zelf in Nederland ervaren, geven ze een ontkennend antwoord.

Het groepje 'prestatiedruk' maakt een poster waarop een jongetje staat met een enorme tas vol boeken. Ze plakken de poster op verschillende plekken in de school, waaronder de docentenkamer. Tijdens hun actie interviewen ze leraren en de directeur over hun reactie op de poster om hen te confronteren met dit, door leerlingen ervaren, onderwerp. Over de reactie van de leraren en de directeur zegt Tom, één van de leerlingen van het groepje: '...ja, ze verdedigden het systeem wel natuurlijk...en ze denken volgens mij ook niet zoveel na over hoe het systeem anders zou kunnen, denk ik, want het is nog steeds hetzelfde...'

LEEROPBRENGSTEN

Het sterkste punt van de lessenserie vinden de leerlingen de ideeën en aanpak van Domenique Himmelsbach-de Vries. Andere sterke punten zijn dat je in groepjes een eigen onderwerp mag kiezen, dat je leert hoe je een actie vormgeeft en dat je naar buiten mag om je actie uit te voeren.
Ziyad vindt het belangrijk dat hij geleerd heeft om te protesteren: '...het sterkste punt vond ik dat... dat we nu hebben geleerd om te protesteren als we ergens tegen zijn...stel je voor we zijn later ergens tegen en dan hebben we nu geleerd hoe je kunt protesteren zonder dat je opgepakt wordt of zo...'

Uit de learner reports komt onder andere naar voren dat leerlingen geleerd hebben dat iedereen een andere mening heeft, dat het spannend is om actie te voeren, dat je een gevoelig onderwerp toch kan bespreken en dat actievoeren op een kunstzinnige manier best leuk is.

Op de vraag hoe hij de lessenserie vond, antwoordt Tom: 'Ik vond het wel een leuke opdracht, vooral omdat er over verschillende onderwerpen veel te vertellen is, dat je op het onderwerp racisme dieper in kan gaan, dat je voor- en tegenargumenten kunt gebruiken, waarom vind je dit, hoe vind je dit, en wat kan je eraan doen om het te verdedigen of eventueel te laten stoppen en dat vond ik het mooie aan dit project.'

NIET ALLEEN SCHREEUWEN

Tijdens de lessenserie bedachten leerlingen hun eigen artistieke acties en voerden die uit in de publieke ruimte. Door dat te doen, leerden ze hoe het is om stelling te nemen tegen een maatschappelijk probleem en hierover het gesprek aan te gaan. Daarnaast hebben de leerlingen geleerd om kritisch na te denken over zo'n probleem en over hoe andere mensen daarover denken.

Of leerlingen echt geïnspireerd zijn tot het bieden van weerstand is nog maar de vraag. Een deel van de leerlingen geeft te kennen dat deze manier van actievoeren niet zo goed bij hen past. Wel vinden ze dat ze geleerd hebben om hun mening te geven over een onderwerp en hierover in gesprek te gaan met andere mensen. Andere leerlingen zeggen dat ze door deze kennismaking met activisme wel eerder in actie denken te gaan komen.
Ze hebben door de voorbeelden van activistische kunstenaars geleerd dat actievoeren ook leuk kan zijn: 'Het gaat bij activisme niet alleen over spandoeken en schreeuwen. Je kunt ook op een kunstzinnige manier actievoeren en humor gebruiken om je publiek te bereiken.' ●

Nathalie Roos werkt als docent op de Breitner Academie en is als onderzoeker verbonden aan het lectoraat Kunsteducatie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.

&

MEER WETEN EN LEZEN?

- Het onderzoek staat op de website van het lectoraat Kunsteducatie van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten: **www.ahk.nl/lectoraten/educatie**
- Over het werk van Domenique Himmelsbach-de Vries: **www.himmelsbach.nl**
- Darts, D. (2004). Visual Culture Jam: Art, pedagogy, and creative resistance. *Studies in Art Education*, 45 (4), 313-327.
- Dewhurst, M. (2014). *Social Justice Art. A framework for activist art pedagogy.* Cambridge: Harvard Education Press.
- Munninksma, e.a. (2018). *Burgerschap in het voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief.* Amsterdam: University Press.